

антропонимных традиций, сформированных на Волыни в XVIII веке, активными миграционными процессами в XX веке. Охарактеризована производительность суффиксов в образовании фамилий, установлена семантика их основ.

Ключевые слова: фамилия, притяжательный суффикс, имя, антропоним, аппелятив.

Lisova Larysa. Surname with Possessive Formants in Anthroponomastics of South Part of the Volyn Area. In the article the last names are analysed with possessive formants in modern anthroponomastics south the Volyn area. The specific of anthroponomastics of every region consists in quantitative and high-quality correlation of the last names with certain suffixes, predefined linguistic, in particular dialectal reasons, by the features of forming of language. As early as times of creation of the names of possessive suffixes began to execute a basic function – to specify that is mentioned is a descendant of person, mentioned in formative basis. The last names with possessive formants occupy a considerable place in south the Volyn area. Reasons of appearance of the numerous naming are on -ов, -ев, -ин inheriting of anthroponomastics traditions, formed on Volyn in XVIII age became, growth of amount of the last names with these formants as a result of active migratory processes in XX age. The productivity of suffixes is described in creation of the last names, semantics of their bases is set.

Key words: surname, possessive suffix, name, anthroponym, apprelative.

УДК 811.161.2'373:821.161.2-1.09

Ольга Маленицька

МОВНЕ БАЧЕННЯ ВСЕВИШНЬОГО В ПОЕЗІЇ БОГДАНА ІГОРЯ АНТОНИЧА

У статті проаналізовано мовні засоби творення образу Бога в поетичній спадщині Богдана Ігоря Антонича. Досліджено лексику найменувань, синонімічні ряди й перифрази, художні означення, синтаксичні особливості порівнянь, специфіку метафоричності й численні стилістичні фігури, посередництвом яких поет оригінально змальовує осіб Святої Трійці, не порушуючи при цьому канонів християнства.

Ключові слова: індивідуальна мовна картина світу, мовні засоби, лексика, синоніміка, тропи, метафоризація, синтаксична конструкція, стилістичні фігури.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зберегти національну своєрідність у час шаленої техно-електронної інтеграції вдається лише народові, що свідомий власної неповторності. Шляхом до такого самоусвідомлення є пізнання ментальності народу, яку

презентує мовна картина світу. Творчість письменника завжди акумулює найцінніше з духовних надбань свого народу, тому вивчення його індивідуально-мовного відображення світу є ключем до розуміння ментальності народу. Творча спадщина Богдана Ігоря Антонича – одне з найяскравіших віддзеркалень мовної картини світу українських лемків, у чому переконує власне зізнання письменника, наведене М. Ільницьким у передмові до повного зібрання творів: «...Проти розуму вірю, що місяць, який світить над моїм рідним селом в Горлицькому повіті, є інший від місяця з-над Парижа, Риму, Варшави чи Москви ... Вірю в батьківську землю й в її поезію» [1, с.3].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Творчість Б. І. Антонича, подолавши тривалий, довший, аніж життя самого письменника, час замовчування, повернулась до українців і цікавить своїм феноменальним поєднанням етноязичницького й глибоко християнського, традиційного й модерністичного. Постійно перебуваючи в полі уваги літераторів (Ю. Андрухович, І. Бетко, С. Гординський, І. Драч, М. Жулинський, М. Ільницький, В. Назарук, М. Новикова, Б. Рубчак, О. Олійник, Л. Стефановська та ін.), вона, за винятком окремих спроб (Н. Варич, Н. Конопленко та ін.), ще не стала об'єктом всебічного вивчення мовознавців.

Мета і завдання статті. Ставлячи за мету пізнати особливості мовомислення Б. І. Антонича, маємо завдання проаналізувати мовні засоби, що ними поет творить образ Бога – центр духовного світу ліричного героя із суперечливістю свідомості людини початку двадцятого століття.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поетична мова Б. І. Антонича, вказують дослідники, не тільки відтворює мовні шукання перших десятиліть минулого століття й розвиток уваги до рідного слова, але й як органічна частина словника української мови засвідчує специфіку нової поетичної свідомості [1, с. 3, 15]. Мовний образ триєдиного Бога (Отця, Сина й Святого Духа) в поезії Б. І. Антонича тісно пов'язаний із рухом до «великої гармонії» через «бур'яни сумнівів», на якому, за висловом М. Ільницького, «розминулися «дві дороги»: дорога поетового героя до Бога і Бога – до героя» [2, с. 11].

Серед осіб Святої Трійці, опоетизових Б. І. Антоничем, як за частотністю (майже третина номенів), так і за повнотою змалювання, домінує образ Бога Отця. Для його йменування поет звертається до

закріплених християнською традицією назв – *Бог, Господь, Творець*, займенників *Він, Ти, Той* («*та найбільший Він серед убогих стін і в молитві дитини*»); «*тільки Він один, щоб мірять непомильно*»; «*Тоді Ти покладеш на терези й ваги всю гордість, всю мою любов*»; «*Кожен день – вічна молитва до Тебе «щоденно за Тобою летить до неба людська туга*»), а також до часто вживаних у богослужбових текстах (наприклад, акафістах) субстантивованих прикметників *Великий, Єдиний, Праєдиний, Прасвітлий* («*Прасвітлий, Праєдиний, що мене – рослину ялову в саду життя величнім посадив*» [Ант., с. 93, 93, 92, 104, 156, 158]). Поширене в народному мовленні звертання *Пане* вплітається у вінок назв Бога разом із власне авторськими – *Настройник, Майстер* («*Veni Creator*»). Синонімічний ряд згаданих назв доповнює авторський неологізм «*Золотогромий*», яким ліричний герой «*Перемін*» підкреслює незбагненну божественну здатність вершити чудеса – змінювати світ і людину:

*«О, яким дивом, яким чудом,
Золотогромий, твориш Ти,
Що із моїх поганських уст
Спливає цей Христовий спів...»* [Ант., с. 314]

Цікаво, що Б. І. Антонич не вдовольняється дозованим використанням того чи іншого засобу або прийому при створенні образу, а для досягнення бажаної широти зображення часто насичує вислів водночас кількома синонімами, епітететами, метафорами, порівняннями, повторенням риторичних фігур і нагромадженням однотипних синтаксичних конструкцій. Ампліфікація стає одним із улюблених способів організації думки і впливу на читача. Як приклад розглянемо використання перифраз. У поезії «*Veni Creator*» («*Творче прийди*»), звертаючись до Бога, ліричний герой жодного разу прямо не називає його, а використовує цілу низку метафорично навантажених описових висловів, що, розкриваючи найхарактерніші ознаки, точно й безпомилково вимальовують в уяві читача цей складний образ і висвітлюють одвічне прагнення пізнати істину:

*«Творче сотні місяців, мільйона зір,
Майстре осяйної музики етеру,..
Пане тиші й реву бур, Настройнику дня й ночі,
Соняшної Правди не пізнаємо ніколи вже?»* [Ант., с.100]

Уявити могутність Творця світу покликана й галерея перифраз, у яких бачимо виняткове вміння письменника на основі народномовної традиції описового іменування об'єктів творити свіжі авторські моделі: *«Той, створює й винищує світи»*; *«Той, що гасить ночі й світить свічі днів»*; *«Той, що із долонь кидає вітри»*; *«Той, що сонце звільнює від ночі криг»* («Баляда про пророка Йону»).

Якісні характеристики певного образу традиційно передають художні узгоджені чи неузгоджені означення й прикладки. Однак, Б. І. Антонич не надто часто вдається до цього засобу, демонструючи властиву йому епітетну стриманість. Інколи, зокрема для підкреслення єдності з Богом, використовує епітет *мій* («*Далекими шляхами я шукав тебе, мій Боже*» [Ант., с. 91]. Бога як Вічне джерело милості й утіхи представляє означення *добрий* («*Ти нам знов до душі радість ллєш, добрий Боже*»; «*про Тебе, добрий Боже, мріє кожне серце*» [Ант., с. 110, 112]), а велич і неповторність Творця передають лексеми *всесильний, доконаний, єдиний, величний* тощо, як-от: «*О прийди, Всесильний Творче, злинь до нас, немов роса*» або «*Він – єдиний Бог Величний*» [Ант., с. 100, 113]. Де-інде епітети слугують інструментом присутньої характеристики портретних деталей образу, що його представляє автор [Ант., с. 93, 100].

Для відтворення багатогранності образу головної сакральної постаті поет часто обирає інший інструмент – порівняння, зокрема такий його різновид, у якому суб'єкт виступає у формі предикативної ознаки, що не обмежує можливості автора керувати мисленням читача, збуджувати в його уяві складні образи-асоціації. Так, наприклад, у поезії «*Veni Creator*» («*Творче прийди*») Бог як найвища досконалість розкривається через результати його праці, де кожен елемент світоустрою постає як вияв ідеального, тобто «калагатія» (*гр.* – *означення певного ідеалу*) – поєднання добра і краси. Пізнання й осмислення цієї єдності – вершина духовного зростання кожної людини:

*«Пане барв і звуків, запаху квіток і шуму хвиль,
в кожній речі Ти Калагатія, Ти Добро й Краса,
Для усього Ти мета, найбільший недосяжний шпиль»* [Ант., с. 100].

У пошуках найбільш точного словесного відтворення божественної досконалості Б. І. Антонич часто вдається до музичної термінології (*акорд, гармонія, камертон, фортепіано, арфа, скрипка*). Безперечно, властива імпресіоністам презентація світовідчуття як кольоро-

звукових вражень не могла не позначитися на пошуках поета адекватних образів, через зіставлення з ознаками яких, тонко вирізблований образ Бога і його творіння поставали б у всій повноті й довершеності. Уникаючи сполучникових порівнянь, митець віддає перевагу реченням порівняльної структури, у яких об'єкт порівняння охоплює усю предикативну частину і максимально зближує його у якостях із суб'єктом. Лексика зі сфери музичного мистецтва в ролі суб'єкта порівняльних конструкцій, відкрила можливість представити усе створене як злагодженість, взаємну відповідність якостей і милозвучність, тобто *«космічну гармонію»*, а самого Творця – як гармонійну єдність та ідеальне співзвуччя:

*«Він – кожній речі мелодію дає,
Він – гармонія, Він – акорд музичний,..
Він – звук доконаний, Величний»* [Ант., с. 93].

Основою таких порівняльних конструкцій, окрім ознак і властивостей, виступає ще й функція. Бог – це *«камертон, що строїть серце твоє»* на хвилю щастя, а таке можливе тільки за умови єднання із ним: *«...погодився із Богом та світом і знайшов досконалу гармонію в серці»* [Ант., с. 93, 103].

Сприймаючи Всесвіт як фортепіано, на якому Великий Маєстро творить мелодію вічності (*«Слухаймо великого концерту, як увечорі на фортепіано світу – кладе долоні Бог»*), а землю як символічний оркестр із *«арфи мільйонструнної... золотострунної»*, *«арфи мільйонструнної... зеленорунної»*, *«скрипки дрібнотонної... срібно дзвонної»*, що єднається у *«велику гармонію»* Божої слави, ліричний герой Б. І. Антонича й себе бачить інструментом у руках Творця [Ант., с. 86, 92]. Через глибоко метафоричне наповнення лексем *скрипка, футляр, класти («Амен»)* поет створює образ Небесного Владика над людським життям і смертю. Скрипка – музичний інструмент, що здатний народжувати неповторні найдосконаліші звуки, виповідати складні відтінки людських почуттів тільки в руках Великого Творця, стає символом багатой на різноманітні перипетії, але водночас неповторно прекрасної музики людського життя. Навіть кінець земного буття людини, смерть, не сприймається як трагедія. Зігравши складну музику людської долі, Бог – Небесний Віртуоз – не полишає без піклування людську душу-скрипку, а дбайливо вкладає *«до футляра»*, де їй належить очікувати наступної гри:

*«І радісне, й сумне
минає мов примара.
Вже Бог кладе мене,
мов скрипку до футляра» [Ант., с. 89].*

Засобом змалювання Бога у поетичній спадщині Б. І. Антонича часто виступає синекдоха – різновид метонімії, що ґрунтується на відношенні між цілим і його частиною. *Руки Бога, Його долоні, вогняне обличчя, лице*, з погляду автора, є найбільш переконливими репрезентантами сутності створюваного образу, що допомагають не тільки позиціонувати людину й навколишній світ як результат діяльності Творця, але й розкрити особливість їх взаємин. Наприклад, ліричний герой поезії «*Ut in omnibus glorificetur Deus*» («Хай у всьому прославиться Бог») саме у «*слідах Його долонь*» бачить божественне всеіснування:

*«...слухай, друже, шуму збіжжя й чоло в задумі склонь:
сірих днів мандрівче, бо слідів Його долонь
повний цілий всесвіт, повний кожен атом» [Ант., с. 85]*

Найбільший вияв радості й утіхи від досконалості світу передано через Боже рукоплескання («*Бог з утіхи собі в долоні плече*»; «*В долоні плескати із Богом і я собі теж буду*» [с. 104], усвідомлення ж гріховності та невідвортної відповідальності за неї постає як «*страшна, страшна це річ живим упасти в руки Бога*» [Ант., с. 104, 86].

Добре відомі зі Святого Письма деталі Божої подоби в поезії Б. І. Антонича набувають оригінальності й свіжості через метафоричне довантаження. Страх стояти «*перед вогняним Твоїм лицем*», звітуючи «*про всі мої діла*», передає й людська молитва («*Parfum psalterium*»), що задрижить, неначе перепел, коли «*побачить вогняне обличчя Бога*» [Ант., с. 93, 98].

Конструкції з використанням присвійного займенника («*ласк Твоїх пожар*», «*Твоя дорога*», «*Твій спокійний зір*», «*Твій усміх*») допомагають описати міру Господньої ласки, доброти, турботу й опікунство над людиною:

*«Променями сонця сходить Твій спокійний зір
в найчорнішу душу й в найчорнішу з всіх печеру» [Ант., с.100].*

Послуговуючись алюзією («*насущений, черствий хліб*», «*Об'явлення*», «*Полум'яна Мова в горючій куці*») у вірші «*Litania*» («*Молитва*»),

Б. І. Антонич не ставить за мету просто повернути читача до біблійної історії про явлення Бога Мойсееві в неопалимій купині, «коли побачив він, що та тернина горить огнем, але не згоряє кущ», й почув Божу обітницю вивести народ із рабства й біди до «краю, що тече молоком і медом» [Вихід 3:1–18]. Алюзія допомагає поетові розкрити глибоку потребу Божої милості для утвердження духу рідного народу, що переживає тяжкі часи. У поєднанні з апострофою «*Боже*» звертання ліричного героя набуває особливої щирості й інтимної сповідальності:

*«Боже, Ти знаєш, як нам віри треба,
Більше, як насущного черствого хліба,*

*.
Боже, нам Об'явлення треба знову
Нас січуть осінні сумнівів дощі.
Хай почуємо Полум'яну Мову
В горючій кущі» [Ант., с. 96]*

Друге за частотністю місце серед сакральних образів Б. І. Антонича належить образу Сина Божого – *Христа*, що в єдності зі Святим Духом і є самим *Богом*. І хоч у віруванні лемків ще живуть язичницькі боги («*В таємних кручах давня Лада ворожить хлопцям молодим*»), та разом з цим вони «*моління шлють Христу і Духу*» й радо вітають його Різдво [Ант., с. 121, 138].

Викристовуючи канонічний перифраз *Дитя Боже* («*На тих санях в синь незнану Дитя Боже повезуть*»), поет, однак, називає його ще й «*слов'янським Дитям*» («*Коляда*»): «*Ходить сонце у крисані, спить слов'янськеє дитя...*» [Ант., с. 139]. Оригінальний епітет дає змогу передати зворушливо наївну особливість ментальності слов'ян – високобожественне уявляти конкретно як реально земне.

Ісус – втілення Божого Слова, з поетичних рядків постає «*Соняшним Словом*», «*дорогоцінним струменем Слова*», що має повернути народ зі шляху гріховності до праведності. Неоднозначне сприйняття й ставлення людей до цієї місії поет розкриває у вірші «*Самаритянка біля криниці*» через епітетні характеристики та перифрази: у «*Неземному Чужоземцеві*», «*Надхненноустому Чужоземцеві*» вона бачить Бога – «*в Господню винницю трудящих слуг наємця*» [Ант., с. 160].

Незмірну доброту, ласку, любов і смиренність Сина Божого – «*Божого Ягняти*», відданого Отцем на жертву заради спасіння

людства у вірші «Agnus Dei», передають ампліфікаційність і градація, що їх творить Б. І. Антонич використанням заперечних порівняльних конструкцій («*Ти не гордий орел сизокрилий*»; «*Ти не хижий звір – лев повний сили*»; «*Ти не біль, ти не міль, що гризе*»), синонімічних понять («*Ти не ніч, Ти не темінь для нас*», «*Ти не скрегіт і не дисонанс*»), антитези, однорідних членів, безсполучниковості («*Ти потіха, Ти лік на все зло*») й епіфори («*Боже Ягня*»):

*«Ти не гнів, Ти не грім, Ти не кара,
Тільки спів. Тільки дім доброти та пробачення звук.
Ти не меч, не вогонь, не примара,
Дай мені в серця дні відчитати письмо твоїх рук
Я кличу Тебе щодня:
Боже Ягня»* [Ант., с. 110].

У поетичній спадщині Б. І. Антонича представлено й образ третьої іпостасі триєдиного Бога – Святого Духа, що сходить від Бога Отця. Так, зокрема, передаючи історію пророка Йони, поет згадує часи світотворення, «*Коли ще Дух Святий ширяв понад водою*» [Ант., с. 157], але особлива роль йому належить в таїнстві створення нового дня:

*«... Вже квіти миються в елей.
Роси елей, що святить поле. У пурпурі ранній
вогняні язика Святого Духа над землею!»* [Ант., с. 163]

У євангельських текстах неодноразово йдеться про явлення Духа Святого людям. У вигляді полум'яних язиків він зійшов на апостолів на п'ятдесятий день після Воскресіння Христового, коли євреї, вшановуючи Синайське законодавство, відзначали свято П'ятдесятниці [Діяння 2: 1– 47; 23]. Під час хрещення Ісуса в ріці Йордан з розкритих небес Дух Божий у вигляді голуба явився Іоанові Предтечі [Матвія: 3, 13-17]. Відтак зрозумілим стає заклик ліричного героя: «*...злети на мене Голуб-Дух*» [Ант., с. 113] або:

*«Прийди, прийди до мене, Голубе Святий,
ясними крилами заграй понад моїм столом,
наповни серце щастям янгольської повноти...»* [Ант., с. 85]

Прагнення «раптово відчитати вогняну Твою красу» поєднане зі страхом «*живим упасти в руки Бога*» породжує новий сплеск почуттів героя поезії «*Veni santé Spiritus*» («*Прийди, Святий Духу*»), що його засвідчує авторська перифраза в звертанні:

*«Великий Женче Душ, Ти серпом золотим
Із мого серця сумнівів бур'ян та хопту витни...»* [Ант., с. 86].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Як бачимо, палітра мовних засобів творення образу Святої Трійці в поезії Б. І. Антонича багата й різноманітна. Автор широко використовує лексичні засоби, зокрема синонімічний ряд загальноприйнятих у християнстві назв Бога доповнює авторськими, забарвлюючи їх класично стриманими й свіжо авторськими епітетами та метафорами. Особливої виразності створеного образу поет досягає, залучаючи до словесної характеристики професійну лексику, комбінуючи різні за способом синтаксичної організації порівняння, активізуючи увагу й мислення читача галереями перифраз. Безполучниковість і градація, апострофа й антитеза, алюзія й епіфора однаково підвладні авторові в досягненні ампліфікаційності. Вправно, по-імпресіоністськи насичено й водночас надзвичайно доречно послуговуючись розмаїттям мовних засобів, Б. І. Антонич малює власні й неповторні образи всіх Осіб триєдиного Бога – Отця, Сина і Святого Духа, ревно пильнуючи при цьому канони християнства.

Зрозуміло, що викладені вище міркування – лише крок до пізнання й осмислення мовного світу Богдана Ігоря Антонича – одного із найзагадковіших українських поетів минулого століття, творчість якого так виразно презентує єдність протиріч української ментальності.

Джерела та література

Ант. – Антонич Б. І. Повне зібрання творів / Передмова Миколи Ільницького; Упорядкування і коментарі Данила Ільницького. – Львів: Літопис, 2009. – 968 с.

1. Варич Н. І. Структура метафори в поезії Б.-І. Антонича : автореф. дис. канд. філолог. наук: 10.02.01 / Н. І. Варич; ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. – Х., 1998. – 19 с.
2. Ільницький М. Від «дочасного світла» до «сурм останнього дня» // Антонич Б. І. Повне зібрання творів / передмова Миколи Ільницького; упорядкування і коментарі Данила Ільницького. – Львів : Літопис, 2009. – С. 3–36.

Маленицкая Ольга. Языковое видение Всевышнего в поэзии Богдана Игоря Антоныча. Сохранение национального своеобразия народа зависит от меры осознания народом особенностей собственного менталитета. Индивидуальная картина мира писателя является объективным отображением таких особенностей. Поэзия Богдана Игоря Антоныча, представляя особенности духовного мира одной из этнических групп украинцев, вместе с тем свидетельствует о языковом мастерстве писателя.

Изучение языкового своеобразия созданных поэтом образов Святой Троицы убеждает в широкой палитре используемых средств. Различная лексика, синонимические ряды, эпитеты, метафоры, разнообразные по синтаксической организации сравнения, перифразы, градация и апострофа, аллюзия и амплификация одинаково подвластны Б. И. Антонычу, представляя его особенное умение сочетать импрессионистскую насыщенность с традиционной умеренностью.

Ключевые слова: индивидуальная языковая картина мира, языковые средства, лексика, синонимика, тропы, метафоризация, стилистические фигуры.

Malenytska Olha. Language vision of God in the poetry of Bohdan Ihor Antonych. Preservation of the national identity of the people depends on the measure of self-awareness features of the mentality of the people. Individual writer's view of the world is an objective display of such features. Poetry Bogdan Igor Antonovich, presenting features of the spiritual world of one of the ethnic groups of Ukrainians, however, shows the linguistic skills of the writer. The study of linguistic identity created by a poet of images of the Holy Trinity assures used in a wide range of funds. Different vocabulary, synonyms series epithets, metaphors, a variety of syntactic organization of comparison, paraphrasing, graduation and apostrophe, allusion and amplification are equally subject to BI Antonovich, presenting his special ability to combine the richness of the traditional impressionistic moderation.

Key words: individual language picture of the world, language tools, vocabulary, synonymy, trails, metaphorization, stylistic figures.

УДК811.161.2'37 : 81'367.5

Тетяна Мацицька

ФУНКЦІЙНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

У статті проаналізовано функційну диференціацію інструментальних семантико-синтаксичних відношень. Визначено основні семантичні групи предикатів, що формують інструментальну семантичну залежність у функціях знаряддя дії, засобу переміщення, допоміжного матеріалу та посередництва.

Ключові слова: семантико-синтаксична структура речення, семантико-синтаксичні відношення, просте елементарне речення, предикат, інструментальна семантична залежність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із важливих теоретичних питань, що визначають проблематику семантико-синтаксичної структури речення, є виділення семантико-синтаксичних